

Aan

De voorzitter van de commissie Toekomst zorg thuiswonenden ouderenⁱ

Geachte commissieleden,

Hoe organiseren/ondersteunen we het dagelijks leven van de groeiende groep thuiswonende ouderen? Niet door versterking van de geïnstitutionaliseerde zorg, waar naar mijn mening uw commissie te veel voor pleit, maar door gemeenschapsvorming. Dat wil ik hieronder graag uitleggen.

Mijn naam is Bart Lammers en ik werk sinds medio jaren zeventig van de vorige eeuw in verschillende hoedanigheden op het brede terrein van Wonen, Zorg en Welzijn voor kwetsbare bewoners in wijken.

Deel 1

Ik heb uw rapport gelezen en ben teleurgesteld. Ik had gehoopt dat het een verhaal zou worden waarin consequent de leefwereld van bewoners, patiënten en burgers uitgangspunt zou zijn.

Het is een roep uit de systeemwereld geworden die weinig van doen heeft met het dagelijkse leven van ouderen. Het beschrijft vooral een sectorale en categorale zorgaanpak.

Er wordt lippendienst bewezen aan zogenaamde burgerinitiatieven in wijken maar dan meer als beleidsvariant. U komt uiteindelijk tot vooral 'oplossingen' in bestuurlijke zin met gebruikmaking van veel managementtaal. Het moet transparanter, de regie moet naar de oudere die bovendien sneller moet anticiperen op zijn toekomst en als klap op de vuurpijl moet het 'integraal', eenvoudiger en moet er veel meer worden samengewerkt. Deze taal heeft de schijn van daadkracht. Het is een bloedeloos verhaal geworden.

Het rapport leunt sterk op ontwikkelingen in de (institutionele) zorg. Niet verwonderlijk gelet op de samenstelling van de commissie. Dit terwijl, volgens de door u opgevoerde cijfers, slechts 6 procent van de ouderen gebruik maakt van langdurige zorg. Uit onderzoek blijkt dat vooral in 'achterstandswijken' 80 procent van de vragen die bij huisartsen komen niet medisch zijn maar veelal sociaal. Door deze nadruk op zorg is er nauwelijks aandacht voor zaken die mensen in het dagelijks leven bezighouden. Hoe organiseer ik hulp bij de boodschap, het vervoer, het contact, de hobby, de maaltijd en het uitje.

De organisatie rond het dagelijks leven vereist geen medicaliserende individuele benadering maar een maatschappelijke, collectieve benadering. Het vereist een 'community' aanpak. Deze aanpak is de afgelopen decennia zwaar onder druk komen te staan door maatschappelijke versnelling (planningen, deadlines, dagritmes en 'de retoriek van het moeten' beheersen ieder

aspect van ons leven) in combinatie met individualisering en bijkomende zware bezuinigingen op samenlevingsopbouw en dienstverlening.

Het lijkt net of dit rapport is geschreven vanuit een parallelle wereld die niets van doen heeft met de werkelijkheid in wijken waar 18.000 ouderen op een wachtlijst voor een verpleeghuis staan en er 30.000 vacatures zijn in de zorg.

Een werkelijkheid met een enorm tekort aan geschikte woningen voor ouderen maar ook voor andere kwetsbare (zorg)groepen. Deze concurrentie op de sociale woningmarkt ten gevolge van extramuralisering beïnvloedt in sterke mate de leefbaarheid in wijken.ⁱⁱ

De werkelijkheid die corporaties dwingt om hun meest waardevolle bezit te verkopen om de verhuurdersheffing te drukken. Waardevol bezit zijn dan bijvoorbeeld begane grond woningen, juist geschikt voor ouderen. Zij moeten na verkoop verhuizen naar andere woningen in andere wijken waardoor het laatste restje 'netwerk' uit elkaar wordt geslagen. U ziet de zorgvraag stijgen!

U wijst op de complexe regelgeving en financiering, de grote hoeveelheid betrokken partijen, een teveel aan aanbieders waardoor de organiseerbaarheid onder druk staat met een veelheid aan afstemmingsvraagstukken. Terecht, maar u beschrijft niet wat u daar aan gaat doen.

U verwijst met geen woord naar het ontstaan van deze complexiteit: marktwerking. De wereld van de aanbestedingen, waarin waarde wordt uitgedrukt in een prijs. Maar ook de wereld van controle, protocollen en opgeklopte kwaliteitskaders. Zolang u deze oorzaak niet benoemt en aanpakt blijft de samenwerking die u zo gaarne ziet onmogelijk en zal elke aanpak cosmetisch zijn. Dan blijft coördinatie en afstemming een extra laag die het alleen maar complexer maakt. Het is deze wereld die een ware kaalslag heeft veroorzaakt in het vermogen van mensen om, al dan niet met hulp, gemeenschappen te vormen. Herman Tjeenk Willink beschrijft de gevolgen van deze marktwerking als 'een sluipende crisis, betonrot', hij stelt dat we de samenleving opnieuw zullen moeten opbouwenⁱⁱⁱ

U noemt uw rapport radicaal maar niet vernieuwend.^{iv} Vernieuwend staat in uw ogen voor een algehele stelselherziening. Stelselherzieningen die altijd gepaard gaan met zware bezuinigingen. De introductie van de stelselherziening WMO heeft laten zien dat mede daardoor veel problemen in de zorg voor ouderen maar ook voor jeugd en psychiatrie zijn veroorzaakt. Het heeft mij verbaasd dat u met geen woord over deze bezuinigingen rept, die kwamen met de overheveling van zorg en welzijn naar gemeenten. Alleen de zorg heeft tussen 2012 en 2016 tien miljard moeten inleveren.

Vooraf de bezuinigingen in de care hakken erin. Minder huishoudelijke hulp: -600 miljoen; minder begeleiding en dagbesteding van gehandicapten, dementerenden en anderen: -700 miljoen; minder ouderen, chronisch zieken en gehandicapten in een tehuis: -500 miljoen; minder wijkverpleging: -530 miljoen.

In 2016 heb ik moeten meemaken dat er mensen in de thuiszorg werden ontslagen vanwege deze bezuinigingen. In totaal gingen er tachtigduizend banen verloren, werden lonen bevroren en functies ge-downsized.

Gemeenten hebben zelf ook zwaar bezuinigd op opbouwwerk, buurthuizen, peuterspeelzalen, ouderenwerk, jeugd en jongerenwerk en bibliotheken.

Deel 2

We moeten de samenleving opnieuw opbouwen. Alleen kritiek hebben maakt schatplichtig. Ik deel uw mening dat het rapport niet vernieuwend is maar wel om een aantal geheel andere redenen. Ik wil u meenemen in een andere aanpak, de afgelopen 30 jaar ontstaan in mijn werkpraktijk, projecten waar ik initiatiefnemer van was dan wel bij betrokken: Wijkzorg, Community building, Nieuwe wijken en maatschappelijke zorg, ICT voor en van mensen. Deze initiatieven waren sterk ingegeven vanuit het besef dat er een noodzaak is om (wijk)gemeenschappen opnieuw op te bouwen die aansluiten bij een bredere beweging in de samenleving van community building.

Schaf de aanbestedingen af en steek geld in samenlevingsopbouw

Over Wijkzorg nieuwe stijl.

...Maar ook als het lukt om voor genoeg geschikte woningen te zorgen en het normaal wordt om digitaal te leven en te zorgen, zullen er veel ouderen zijn die persoonlijke professionele zorg en ondersteuning nodig hebben (pag. 7 van het rapport).

Rond 2012-2014 was ik initiatiefnemer van Buurtdiensten (huishoudelijke diensten) en BuurtzorgT (psychiatrische thuiszorg), als onderdeel van Buurtzorg Nederland. Naast zelfsturing introduceerden we een vorm van wijkopbouwwerk binnen de teams: De opdracht aan de teams luidde om cliënten met elkaar in contact te brengen op gedeelde interesse, hobby, belangstelling. Met als doel kracht bij elkaar te vinden en elkaar 'in de gaten' te houden. Dit kon mede de zorg ontlasten.

Het introduceren van deze werkwijze is niet gelukt. Aanbestedingen tegen bodemprijzen en indicatiestelling maakten het onmogelijk. Tijd werd een schaars goed.

Conclusie: Om dit soort denken in de zorg te kunnen ontwikkelen moet er veel gebeuren binnen opleiding en begeleiding en moet er ruimte zijn binnen de aanbesteding, sterker dan moet de aanbesteding afgeschaft worden.

Dit idee van wijkzorg heb ik ook gepresenteerd aan de Vrijwilligersacademie in Amsterdam. Daar ontwikkelden we de BurenBond, waar vrijwilligers buurtbewoners met elkaar in contact brengen. Een idee daarachter was Welzijn op recept: De huisarts die een strippenkaart geeft aan mensen die geen duidelijke behandelbare klachten hadden maar min of meer verpieterden door allerlei oorzaken.

De BurenBond werd bekroond met een prijs van het Oranjefonds waardoor we konden starten in vier wijken in Amsterdam. De koning kwam op bezoek om ons alle lof toe te zwaaien en succes te wensen.

Huisarts en wijkverpleegkundige waren geïnteresseerd maar tijdgebrek en privacy bleek een lastig te nemen hobbel. Na twee jaar was het prijzengeld op en bloedde het initiatief langzamerhand dood door gebrek aan ontwikkeling en ondersteuning.

Conclusie: Dit soort denken/projecten hebben een lange adem nodig en dus structurele financiering vanuit de samenlevingsopbouw.

Gemeenten: Biedt ondersteuning aan wooninitiatieven en gedraag je niet als marktpartij

Over bouwen en community building.

Ga (ver)bouwen, nieuwe woonvormen tussen het aloude eigen huis en verpleeghuis in, kunnen een oplossing bieden (pag. 6 van rapport).

In 2017 maakte ik deel uit van een team dat de door de Rijksbouwmeester uitgeschreven prijsvraag WhoCares voor Almere won.

De centrale vraag bij 'WhoCares' is op welke manier we onze wijken gebruiksklaar kunnen maken voor de toekomstige vraag naar wonen, zorg en welzijn.

Het plan dat wij schreven voor de gemeente Almere, de BloemkoolBurenBond^v, omvat de bouw van een modern hofje met een variatie aan woningen volgens de principes van een wooncoöperatie.

Voor zowel de bewoners van het hofje als de omliggende wijk wordt een BurenBond opgezet.

De wooncoöperatie ontwikkelt een vorm van tijdelijke opvang, genaamd CareBenB.

Een wooncoöperatie is een vereniging van bewoners die gezamenlijk een woonvorm bezitten. Het is overgewaaid uit Zwitserland waar het al ruim 100 jaar gangbaar is onder de naam Genossenschaft.

Het doel van de wooncoöperatie is het ontwikkelen van passende huisvesting voor allerlei burgers in eigen beheer (je huurt van jezelf) zonder winstoogmerk (het hofje) en ondersteuning van elkaar en de omgeving (de BurenBond).

Op basis van een haalbaarheidsstudie, na het winnen van de prijsvraag in 2017, zijn we in onderhandeling gegaan met de gemeente Almere over aankoop van grond.

De hoop is dat we rond de zomer van 2020 duidelijkheid hebben over de grondprijs en de daarop gebaseerde financiering. Gemeenten willen vaak het onderste uit de kan hebben bij verkoop van grond en kennen maar twee smaken in de onderhandeling: De vrije markt en de sociale huur. Een wooncoöperatie is een derde smaak. Geen markt (dat mechanisme is uitgeschakeld), geen sociale huur aangeboden door een wooncorporatie, maar een wooncoöperatie met gedeeld eigendom.

Ook de ontwikkeling van de door u beschreven 'Knarrenhof' wordt ernstig vertraagd door gemeenten die een te hoge grondprijs vragen.^{vi}

Conclusie: Dit voorbeeld laat zien dat uw aanbeveling van ga bouwen nogal gratis is. De gemiddelde looptijd van een burgerinitiatief bedraagt zeven jaar. In Amsterdam is bij een drietal van dit soort initiatieven geconstateerd dat dit voor ouderen een te grote tijdspanne is.

Alleen structurele ondersteuning in combinatie met gemeenten die niet het onderste uit de kan willen hebben biedt een oplossing.

Gezocht: Een zorgende overheid

Over nieuwe wijken en maatschappelijke zorg.

...De fysieke woonomgeving is voor ouderen cruciaal om zelfstandig te kunnen (blijven) wonen en zo min mogelijk afhankelijk te worden van zorg (pag. 6 van het rapport).

Toen in Amsterdam eind van de vorige eeuw de plannen voor de ontwikkeling van IJburg werden bedacht kregen wij de opdracht van zorgverzekeraar, gemeente Amsterdam en stadsdeel Oost een ontwerp voor nieuwe vormen van wonen, zorg en service op IJburg^{vii} te ontwerpen.

Dit ontwerp zou het uitgangspunt worden voor de wijze waarop de zorg en diensten op IJburg georganiseerd moest worden op basis van samenwerking, keuzevrijheid, niet categoriaal ontwerpen en organiseren zonder leefstijlbreuk.

Het basisthema was: Van gezondheidszorg naar maatschappelijke zorg. Alles werd georganiseerd rond 3 lijnen: Ondersteuning bij het dagelijks leven, zorg om de gezondheid en service.

Dit geheel kon alleen maar slagen door verschillende partijen te laten samenwerken op een gemeenschappelijke dienst als bijvoorbeeld woonondersteuning (niet categoriaal), buurtbeheer, vrije tijd en werk, respijtopvang (niet categoriaal) en vervoer.

Wij hadden buiten de (markt) waard gerekend. De plannen werden ontwikkeld in een tijd van toenemende marktwerking en concurrentie. Niks samen, profileren was het adagium! Sterker samenwerking was verboden door de Zorgautoriteit!

Ook de opdrachtgever ZAO-zorgverzekeringen ging op in een groter geheel waardoor andere belangen een hoofdrol kregen.

Uiteindelijk was er geen identificeerbare partij meer die kon afdwingen.

Conclusie: Dit voorbeeld laat zien dat de wens tot samenwerken die de Commissie uit alleen maar gerealiseerd kan worden onder een ander gesternte dan marktwerking en met een sterke (lokale) overheid.

ICT en gemeenschapsvorming; Voor mensen en van mensen

Over ICT voor het dagelijks leven

...Ga digitaal! Dit advies is niet alleen gericht aan aanbieders van zorg en ondersteuning voor wie digitaal het nieuwe normaal moet worden ... ook ouderen zelf zullen veel meer gebruik moeten maken van digitale technologieën om hun dagelijks leven makkelijk te maken...(pag. 7 van het rapport).

ICT voorzieningen worden vooral ingezet in de (medische) relatie patiënt-hulpverlener om makkelijk contact te maken, hulp en therapie te bieden en mensen en menselijke functies in de gaten te houden. Dit alles om tijd en geld te besparen. Daarnaast wordt ICT ook ingezet in de vorm van domotica. ICT wordt echter weinig ingezet om kwetsbare mensen in contact te brengen met mensen die een helpende hand kunnen bieden.

Aan het begin van deze eeuw werkte ik bij Domare in Almere^{viii} een samenwerkingsverband tussen wonen, zorg en welzijn. Later, nadat Domare was opgeheven - het was een tijd van concurreren en niet van samenwerken - is het project diensten aan huis overgenomen en doorontwikkeld door een andere organisatie onder de naam van Burenhulpcentrale.^{ix}

Met behulp van een centrale werden mensen aan elkaar gekoppeld die, via een sms, contact konden leggen over iets als het doen van een boodschap of het uitlaten van de hond.

Dit soort systemen staan en vallen met vertrouwen. Een centrale is noodzakelijk om contact te leggen en te onderhouden. Dat kost tijd en geld maar betaalt zich dubbel en dwars terug.

Conclusie: Dit soort systemen zijn kwetsbaar en vragen veel tijd om op te bouwen en te onderhouden. Denken vanuit de bewoner is een vereiste. Vaak gaat alle aandacht uit naar de techniek (gadget) en te weinig naar introductie en continuïteit

Tot slot

Het is Herman Tjeenk Willink die wijst op de ‘betonrot’ in onze samenleving. De Britse ontwikkelingseconoom Paul Collier stelt, met een historische blik, het nog scherper: Het kapitalisme heeft in de jaren zeventig van de vorige eeuw de verkeerde afslag genomen. Hij stelt dat daardoor het sociaal cement uit de samenleving gesloopt is.^x

Ik ben het eens met deze bewering en denk dat op het brede terrein van wonen, zorg en welzijn, geïnvesteerd moet worden in mens en omgeving. Parallel hieraan wordt de marktwerking in de publieke sector afgeschaft en vindt er een herwaardering plaats naar een zorgende overheid. Dat begint met een lokale overheid die aanbestedingen in de ban doet, initiatieven van bewoners daadwerkelijk ondersteunt en niet overneemt en deskundigheid ter beschikking stelt om ingewikkelde woon-zorgprojecten te ondersteunen.

De Corona pandemie laat zien hoe belangrijk de rol van de gemeenschap en een zorgende overheid is. Overal ontstaan initiatieven van mensen, zowel fysiek als virtueel, om kwetsbare mensen te helpen. 20.000 ex-zorgmedewerkers hebben zich gemeld om te helpen in alle takken van de zorg.

De overheid probeert in zijn aanpak van Corona de burgers op hun verantwoordelijkheid aan te spreken om actief deze pandemie in te perken zonder gelijk het leger erop af te sturen. Het is mijn overtuiging dat een gemeenschapsaanpak met sterke steun van een zorgende (gemeentelijke) overheid ook vraagstukken in de (ouderen)zorg effectief kan aanpakken.

Met vriendelijke groet,

Bart Lammers

Bart Lammers (1951) werkt vanaf 1990 als zelfstandig ontwikkelaar, onderzoeker en projectleider op het brede terrein van wijkontwikkeling en zorg. Daarvoor werkt hij als verpleegkundige en sociaal werker in zorg en welzijn. De laatste jaren werkt hij vooral in opdracht van groepen ouders en ouderen in de realisering van nieuwe vormen van wonen en zorg in wijken.

ⁱ Oud en zelfstandig in 2030; een reisadvies, 2019

ⁱⁱ Aedes, Veerkracht in het corporatiebezit, 2019

ⁱⁱⁱ Groter denken, kleiner doen; Herman Tjeenk Willink; Prometheus 2019

^{iv} Uitspraken op de door U georganiseerde ‘toogdag’ op 7 januari jl.

^v <https://prijsvraagwhocares.nl/practice/bloemkoolburenbond+en+hedendaagse+hofjes/>

^{vi} Volkskrant 16 januari 2020

^{vii} Buitengewoon, nieuwe vormen van wonen, zorg en service op IJburg; Bart Lammers, Arnold Reijndorp;NAI uitgevers

^{viii} Domare, samenwerkingsverband van zorg, woningbouwcoöperatie en welzijnswerk in Almere van 2000-2005

^{ix} <http://www.komloosduinen.nl/download/bhclsdfolder.pdf>

^x Groene Amsterdammer, 16-1-2020